

Müesseseler Tarihimizin Kaynaklarından :
1579 SENESİNİN RUMELİ SADÂRETİ SICİLLERİNDEN
BÂZİ ÖNEMLİ KAYITLAR

M. Taggib Gökblgin

İstanbul'da bulunan şer'îye mahkemeleri sicillerinin büyük bir kısmını Rumeli sadareti (kazaskerliği) makamına bağlı mahkemelerin sicilleri meydana getirmektedir. Bilindiği gibi, bu siciller sadece, devrin adli ve kazâî hayatını değil, fakat aynı zamanda ve dolayısıyla sosyal hayatın çeşitli yönlerini yansıtmakta, mahallî tarihlere, şehirlerin iç yapısına ve sâkinlerinin hüviyetine, etnik menşelerine, bir kısım kuruluşların iç bünyesine, bâzı önemli şahsiyetlere dâir çok değerli bilgiler vermekte, kısacası, müesseseler tarihimize ışık tutmaktadır.

Biz, burada bunlardan birini, H. 987 senesine âit Rumeli Sadareti Mahkemesi defterlerinden birisindeki bâzı ilginç kayıtları söz konusu etmek, buradaki bilgileri değerlendirmek istiyoruz. Bu tarihte Rumeli Kazaskeri Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi'dir ve Çivizâde Mehmed Efendi ile Bostanzâde Mehmed Efendi'nin Rumeli kazaskerlikleri arasında iki sene kadar bir vazife görmüştür. Bu defter de onun zamanına âittir. Defterin kapağında Rumeli sicilli ve hüccetlerini ihtiva ettiğinin son devirlerdeki bir yoklama sırasında anlaşıldığı ve bu gerekçe ile bu türlü siciller arasına konulduğu kaydedilmektedir. Kısmen arapça olan sicilleri ve hüccetleri bellibaşlı şu konularda tahlil etmek ve incelemek mümkündür :

1. Vakıflar :

987 ve 988 senelerine âit *Rumeli Sadâreti Sicil Defter*'nde;

Bu seneler zarfında kaç vakfın tescil edildiği, vâkıfların adları ve bâzen sosyal durumları zikredilerek defterin başına geçirilmiştir. Bu fihristte sıralanan yirmi vâkıf şunlardır :

«Vakıf Ferhadülgazaz, Vakıf Mehmed Bey ibni Hamza-i Silâhî, Mehmed Bey, Bâli bin Yusuf, Câfer Bey bin Hasan, Mehmed Çelebi bin Aliel-Üskûbî, Sinan Ağa, Peripeyker binti Abdullah, Şehidâr Hatun, Ayşe hatun binti eşşeyh Mehmed, Vakıfnâme-i Hüsnâ Hatun, Vakıfnâme-i Mahmud Halife bin Ali Samakov emîni, Kenan Ağa, Kamer Hatun binti İskender Bey, Seyyid Abdülkâdir Çelebi bin esseyyid Mehmed, Mehmed Bey emîrülümerâ-i cezîre-i Kıbrıs, Hüseyin Ağa el-Keremî, Vakıfnâmei Kamer-veş Hatun, Sûfi Hacı Ferhad, Yemen beylerbeyisi Hasan Paşa, Hüsnâ Hatun, Yakub Bey Reisülferrâş, Şerif Mustafa bin Veli, Ali bin Hüsamel-imam, Gülbahar Hâturn».

Bunlardan sekiz tanesi kadındır, iki tanesi beylerbeyi, üç tanesi devlet ve saray görevlileri, bir tanesi de imamdır. Biz bu hususta bir fikir vermek üzere bunlardan biri İstanbul'da, diğeri Üsküp'de yapılan iki arapça vakıf tescilinin özetini buraya nakl ile iktifa edeceğiz.

1. Evâil-i Rebi'ülevvel 987 (Nisan 1579) da sipâhilerden Câfer Bey bin Hasan şâhidler huzurunda (mevlâna Mehmed Çelebi bin Resûl, Murad Çelebi bin Mustafa, Fazlı bin Hasan, Fudayl Efendi kethüdâsı Ali Çelebi...) İstanbul'da Sekbanbaşı mahâllesinde (bunun Ekrem Hakkı Ayverdi'nin İstanbul mahâllesi arasında zikir ve kaydettiği Sekbanbaşı İbrahim Ağa mescidi mahallesi veya Sekbanbaşı Yakub Ağa mescidi mahâllesinden hangisi olduğu tasrih edilmemiştir), fevkanî ve tahtanî evini müstemilâtı ile, önce hayatı süresince kendi nefesine, sonra zevcesi Râbia binti Hasan Bey'e ve evlâtlarına, bunların inkırazından sonra azatlısı Hacı Behram bin Abdullah evlâdlarına, daha sonra da ulemâ ve müderrislerin fakirlerine vakfetmiş ve tevliyet şartlarından olmak üzere mahâlle mescidinin imamına da (mevlâna Mehmed b. Süleyman) muayyen bir yevmiye tahsis eylemiştir. Câfer Bey aynı tarihte diğeri bir tescil ile kölesi aslen Frenk olan ve eşkâlî belirtilen Hacı Behram bin Abdullah'ı da Allah rızâsı için azat ediyordu.

2. Üsküp'de Eşrefzâde nâmiyle mâruf Hacı Hüseyin Medresesi müderrisi Mehmed Çelebi bin Ali, bu kasabada Câmî-i Atik mahâllesindeki em-lâkini, üç tarafı umumî yol bir tarafı da sipâhilerden Ali Bey bin Abdullah mülkü ile Mahdud olan, tahtanî ve fevkanî üç evi ile bunun hâricindeki odalar, ahır ve müstemilâtını, diğeri gibi, evlâtlık vakfı hâline getirmektedir. Vakıf, hayatı müddetince kendine sonra evlâdlarına, bunların inkırazından sonra bu câmî'in vâzine intikal edecektir. Bundan başka, 2000 dirhem gümüşün işletilmesinden elde edilen kârdan günde on dirhem mütevellîye,

hayatı müddetince kendine, sonra Hacı Hüseyin evkafı mütevellisine verilecek, günde beş dirhem vakfın kâtib ve câbisine, iki dirhem bu menzilin rakabesine, günde on dirhem bu medresenin müderrisine, 2 dirhem bevva-bına, günde on dirhem fûnunu mutebereden ezcümle sadrüşşeri'adan ders vermeğe muktedir, takrir ve ifadesi güzel fâdil ve sâlih bir kimseye, beş dirhem kasaba câmilerinden herhangi birisinde halka vaaz veren birisine, günde beş dirhem mu'tad günlerde talebelere muhtasarât dersleri vermek şartıyla Çıkrıkçı-zâde denmekle mârûf mevlâna Mehmed Çelebi bin Mehmed'e tahsis edilecekti. Şer'an sahih ve sarîh mer'î şartlar kaydıyla yaptığı bu vakıfta, müderris mevlânâ Mehmed Çelebi bin Ali, benzer daha bâzı hususları gözönünde bulundurmakta ve vakıf şartları arasına koymakta ve yine diğeri gibi evâil-i Rebi'ülevvel 987 (Nisan 1579) da Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Abdullah, mevlânâ Mustafa Çelebi müderris, mevlânâ Muharrem Çelebi bin İvaz, Elhac Ahmed bin Ali şehadetleriyle tescil ettirmektedir.

Burada dikkate değer nokta vakfın, Üsküp'deki tedris hayatının devam ve inkişafına emlâki ve parası ile bir katkıda bulunmak isterken bâzı kimseleri şahsen belirtmesi ve bunu çevrenin diğeri ilim ve kültür adamlarına da tasdik ettirmesidir.

Diğeri yandan Gebze'de imâreti olan Çoban Mustafa Paşa evkâfı ile ilgili bir tescil kaydı bize bu vakfın aradan yarım asır kadar bir zaman geçtiği bir sırada mütevellîsi ile diğeri vazifelileri arasındaki idârî ve mâli münâsebetleri öğretmektedir :

Mütevellî bu devirde Mehmed Çelebi bin Ali ve evkafın Pravadi câbisi de Duka veled-i Yani adında bir zimmi idi. Vakfın Seferhisar kazasında bir mandırada atları bulunmakta, fakat, herhangi bir sebeple, mevcudu ek-sildiği için bu noksanları tamamlamaya, serbest piyasadan at satın alıp yerine koymaya mütevellî câbiyi vekil ederek kendisine 12.000 akça teslim etmiştir. Duka veled-i Yani daha önce yüz baş at için vakfın 981 senesi gelirden 10.000 akçayı eski câbi Musallîye vermiş, bu para da Varna kadısının hücceti ile mütevellîye ödenmiştir. Buradaki tescil kaydı bu olayları tesbit ettiği gibi vakfın Rodoscuk'daki (Tekirdağ) hamam ihtiyaçlarına fazladan harcanan 5600 akçenin de mütevellî tarafından câbiye ödendiğini bildirmektedir. Tescilin tarihi Rebi'ülevvel 987 dir ve şâhidler de Osman bin Hüsvrev, İsmail bin Mustafa, Osman Çelebi bin Mehmed el-Kadı, Ali bin Abdullah ve Derviş Mehmed bin İskender adlarında kimselerdir.

Bu, evkafa âit diğeri tescil kayıtlarından da Duka veled-i Yani'nin Pravadi'deki vakıf arzâsinin mahsulünü 983 martı iptidasından (zilhicce ipti-

dası mart 1576 senesine tekabül etmektedir, tescil kaydında sene hicrî, fakat ay rumî gösterilmiştir) üç yıllığına 215.000 akçeye iltizam ettiğini ve bu müddetin sonunda, hesaplarının tam ve kusursuz görüldüğünün mütevellî tarafından kadı huzurunda ifâde edildiğini görüyoruz. Mustafa Paşa evkafının Edirne'deki vakıfları câbisinin de bu devirde Mehmed bin Yusuf adlı birisi olduğu, 986 (1578) senesinde bu şehirdeki vakıf gelirlerinden «Edirne Efendisinin imzâlı defteri mucibince» ve padişahın emri ile 70.214 akçayı vakıf ihtiyaçlarına ve vazifelilerine sarfettiğini ve bu harcamanın da mütevellî Mehmed Çelebi tarafından kabûl edildiği, geri kalan 8663 akçayı da nakden kendisine teslim ettiği, diğer bir kayıttan öğreniyoruz.

Vaktile, XVI. yüzyıl birinci yarısına âit bir tahrîr defterinden nakle-derek Mustafa Paşa evkafına âit yayınladığımız kayıtlarda Çirmen vakfı ve vâkıfın vârislerine âit diğer yerlerdeki vakıflar bahis konusu olduğu hâl-de, burada adı geçen Pravadi, Seferihisar ve Rodoscuk'daki tesisler yazıl-mamıştı. Bu bakımdan, orijinal vakfiye ile zeyillerinin meydana koyacağı bilgileri aynı yüzyılın ikinci yarısına âit bu tescil kaydını da kısmen tamam-lamaktadır.

II. Muhâllefât konuları :

Vefat eden bir şahsın ahlâfa bıraktığı miras eşyası, geride kalanlara terkettiği metrûkâtı anlamına gelen muhâllefât, şer'îye sicillerinde büyük bir yer tutmakta, bir çok anlaşmazlıklara sebep olmakta ve en sonunda kadı huzurunda bir çözüm şekline bağlanmakta idi. Bu gibi konuları tescil eden kayıtlarda sadece meselenin niteliği ve anlaşmazlığın çözüm yolu bakımın-dan değil, fakat aynı zamanda hâdisede adı geçen kişiler, sıfatları ve bu-lundukları yerler bakımından da ilginç ve önemli bilgilere rastlamak müm-kün olmaktadır. Bunlardan bir kaçını örnek olarak sıralayacağız :

a. Bilecik kazasına bağlı Semiz(Semuz) köyünden Mustafa bin Ab-dullah adında birisi Pazarcık kazasının (Bileciğe bağlı bugünkü Pazaryeri İlçesi) Söğüt köyünden (bugünkü Söğüt kasabası) Memi ve Mehmed ibni Hayreddin adında kimseler huzurunda, İstanbul'da Balat civarında Hoca-li mahallesinden Silâhdar Mustafa Bey bin Abdullah'ın muhâllefâtı, önce Memi ve Mehmed'e inhisar ettirilmişken kendisinin ölü Mustafa beyin kız kardeşinin oğlu olduğu iddiasıyla ve Bilecik Kadısından şehâdet nakli ile gelip verasetini isbat ettiği cihetle mezkûr muhâllefâtı beytûlmalden aldığı-nı, sonradan diğer ikisinin de yine Bilecik kadısından şehâdet naklini ge-

tirerek verasetlerini isbat etmeleri üzerine ise, aldıklarını kendilerine teslim cylediğini, sadece, verasetini isbat için yaptığı 1250 akçe masrafı kendile-rinden aldığı bildirmiş, Memi ve Mehmed de bu keyfiyeti tasdik etmeleri ile cereyan eden muamele, Tur Ali bin Kulu, Câfer bin Abdullah, Hızır bin Hasan, Elhac Ahmed bin Ali ve diğer şahitler huzurunda kayıt ve tescil olunmuştu.

b. Hatice binti Abdi adındaki bir kadın, annesi ölü Nisâ binti Yu-suf'un zevci sipahi oğlanları Cemâatinden Behram Bey bin Abdullah huzu-runda, annesinin muhâllefâtı yüzünden üvey babası ile bir çok anlaşmazlık-ları mevcut olduğunu, fakat sonradan 1800 akçe almak suretiyle bütün haklarından vazgeçtiğini, bundan sonra Behram beyden hiçbir istekte bu-lunmayacağını, şayet böyle bir iddiaya kalkarsa hâkimlerce dinlenmemesi gerektiğini bildirmiş, Behram bey de bu ifadeyi teyid ettiği cihetle, keyfiyet şahitler huzurunda kayıt ve tescil edilmişti. Bu belge açıkça gösteriyor ki, sosyal münasebetlerde sipahiler mühim bir rol oynamaktadır ve iddia sahi-bi kadın, bir kul kızı olduğu gibi, üvey babası da aynı sınıftandır. Şâhitler-den ise Mustafa Bey bin Ali Sipâhi ile Ahmed Bey bin Abdullah, Receb bin Abdullah, Mehmed Bey bin Abdullahîsilâhî, Murad bin Abdullah Kapıku-lu efradının yoğun bir kitle halinde imparatorluk toplumunda, askerlikten başka sahalarda da söz ve hak sahibi olduklarına delâlet etmektedir.

c) Muhâllefât Müessesesinin bu devirdeki ilginç bir örneğini de, Nö-bethâne mahallesi (bugünkü Eminönü kazası dahilinde ve Salkımsöğüt ve Demirkapı semtlerinde idi) sâkinlerinden ve evvelce sol kol garipleri bölüğü ağası iken sonradan dergâh-ı âli müteferrikalığına geçen Ferah Ağa bin Ab-dullah adındaki şahsın ölümü ile muhâllefâtının evvelâ beytûlmâl, sonra da, 40 000 akçesinin hazine-i âmiriye, yâni neden olduğu bildirilmeyen bir se-bepten devlet hazinesine zabtedilmesi, fakat, daha sonra zevcesi (Râbia bin-ti Süleyman) tarafından bu muhâllefâtı almaya, bir takım şahitlerin (Hüse-yin bin Abdullah, Hasan bin Gündüz) şehadetleriyle, vekil olan Osman bin Elhac Bâli'nin Kadı huzurunda bu parayı beytûlmâl hassa emini Mahmud Çelebi bin İskender'den teslim aldığı bildirmesi ve keyfiyeti hâssa emini-nin de teyid eylemesi göstermektedir. (evâhir-i Safer 987 = 18-28 Nisan 1579).

d. Seyyid Osman bin Seyid Hüseyin, baba bir kardeşi olan Seyyid Meh-med'i mahkemeye celbederek iddiasını ve çözüm şeklini şöyle açıklamakta-

dır: Babaları Hüseyin öldüğünde Mevlâna Hüsrev mahallesinde (bugünkü Vefa semtinde) bulunan evi ile diğer mallarından kendisine intikal eden 195 altını, bir kul kızı olduğu görülen ve babalarının da zevcelerinden biri bulunduğu anlaşılan, vasisi bir kadın almış, sonra reşit olunca da, vasisinden şer'î hissesini istemiştir. Bu kadın bu hissesinin, kardeşi Seyyid Mehmed'in elinde olduğunu bildirmesi üzerinden sonra ise, iddia sahibi Osman, beş altını annesi Semennâz binti Abdullah'ın aldığı, 60 altını da kendisinin aynı zamanda Galata ve Havvass-ı Kostantaniye kadısı olan Abdullah Çelebi Efendi bin Lütfullah Efendi huzurunda tahsil ettiğini, geri kalanlar için de ya nakden veya su sığırı, araba, 19 arabalık buğday ve saman almak suretiyle ödeştğini bildirerek gerek vasisinde gerek kardeşinde hiçbir hakkı ve hissesi kalmadığını şahitler huzurunda evahiri Cemaziyelleve 987 de ikrar etmiş ve sözleri tescil olunmuştu. Kendi annesinin niçin vasisi olmadığı meselesi bu kayıttan anlaşılabilir ise de, vesayetini başka bir kadının yapması hepsinin de aynı ailenin âzası bulunduğuna bir işaret sayılabilir.

e. Evâli Cemaziyelleve 987 tarihinde Gülsuret(?) kadısı Mevlânâ Abdurrahim bin Hayreddin mahkemede sabık Mısır Kahire kadısı Nişancızade İâkâbi ile tanınmış merhum Ahmed Çelebi Efendinin oğlu Mehmed Çelebi huzurunda davasını şöyle izah etmişti :

Bir müddet önce Ahmed Çelebi hayatta ve Kahire kadısı iken kendisinin de onun kassâmı bulunduğunu ve kısmet bâclarından elde edilen harç ve âdatı defterleri ile kadıya teslim edip hiçbir suretle zimmeti kalmamış olduğu halde merhum Ahmed Çelebi'nin bir gün oda oğlanlarını göndererek bütün eşyalarını (cemi esbâbını), sepet ve sandıklarını mahkemeye getirip sandık içindeki 820 altını ile her biri kırkar akçalık olan kuruştan 70 kuruşu ve 2000 nakit akçasını almak suretiyle kendisine zulüm ettiğini ve bu paranın o güne kadar iade edilmediği cihetle muhâlefâtından talep eylediğini ifade etmişti. Hakkında dâvâ açılan Mehmed Çelebi ise buna karşılık babasının gerçekten Abdurrahim efendinin eşyasını mahkemeye getirip aradığını ve kendi kısmeti olan harç ve âdatın onun zimmetine geçtiğini, ve «sende akçem vardır», dediğini, şimdi iddia edilen 820 altını, iddia sahibinin «kısmet mahsulüdür diye tav'an» verdiğini, merhum babasının onun rızası olmadığı halde bu parayı almadığını ve bundan başka da: eşyaları arasında hiçbir nakit bulunmadığını ve alınmadığını beyan etmiş ve bu mukabil iddia Mevlânâ Abdurrahimin isteği üzerine kayıt ve tescil olunmuş, Sina-bin Nasuh, Mevlâna Muharrem Çelebi bin İvaz, Mevlânâ Mehmed Çelebi bin Mehmed, Ahmed bin Süleymân, Hudâverdi bin Maksud,

İlyas bin Abdullah, Hacı Ahmed bin Ali, Hasan bin Abdullah, Hızır bin Hasan, Farruh bin Abdullah, Ferhad bin Abdullah, Murad bin Abdullah ve diğerlerinin şahitliği tesbit olunmuştu. Muhallefat müessesesine ait bu dava, «kısmet bâcı» adı verilen mahkeme aidatı ile ilgili olarak büyük bir eyâlet merkezindeki kadı ve onun kassâmı arasındaki ilişkileri, Kahire kadısının, devrin önemli şahsiyetlerinden biri olduğuna delâlet edecek uzun elkabı ve bir de para râyicini yani her biri kırkar akçe değerinde olan kuruşu tanıtmaktadır.

Bu dava konusunda ikinci bir tescil talebi bir müddet sonra aynı mahkemeye intikal ettirilmiş, fakat bu defa, davaya merhum Ahmed Çelebi'nin diğer varisleri de karıştırılmış ve müddeî Abdurrahim Efendi iddiasını tekrarlayarak gasbedilen 820 altınını merhumun muhâlefâtından talepte ısrar göstermiştir. Bu defa, merhum Kahire kadısının oğlu Mehmed Çelebi, küçük kardeşleri Sadreddin ile Sadullah'ın ve baba bir kız kardeşi Hatice hatun ile annesi Fatma hatun binti şeyh Abdülâtif'in de vekâletini haiz bulunmakta idi. Ancak davâ sahibi, udülû müsliminden Mevlâna Mehmed bin Receb ile Mevlâna Abdülkadir bin Lütfullah'ı iddiası lehinde şahit olarak göstermiş ve bunların şahadetleri de kabul edilerek hüküm verilecek iken bir takım kimseler araya girmiş ve iki taraf arasında, bir anlaşmanın küçük varisler lehinde olacağı gerekçesi ile, dört yüz altına sulh olunmuş ve bu para Mehmed Çelebi tarafından davacıya teslim olunca da bütün diğer iddia ve taleplerden - ki bu arada bir elbiselik siyah çuha ile diğer bir alacak talebinden - vazgeçilmiş, neticede mahkeme davâ edilenlerin zimmetlerini ibrâ eyliyerek keyfiyeti tescil etmişti.

f. Yeniçeriler zümresinde de muhâlefat müessesesi mevcuttu ve buna göre bir ölüm vukuunda ilgili bölüğün odabaşısı teâmül üzere bu muhâlefati zabtediyordu. Buna âit örnek olarak evâil-i Cemâziyelevvel 987 (26 Haziran - 6 Temmuz 1579) tarihli bir tescilli zikretmek istiyoruz:

Yeniçeri ocağında ağabölüklerinin 33 üncüsünde bölükbaşı Mustafa Bey bin Abdullah ölmüş, küçük kızı Sultâne'ye Davut Bey bin Abdullah adında biri ilgili makamlar tarafından vasî tayin edilmişti. Bu bölüğün odabaşısı da aynı isimde birisi, Davut bin Abdullah'dır ve vefat akabinde usulüne göre ölünün muhâlefâtını zaptetmiş, satılması gerekli olanları satmış, nakdini ve diğer eşyasını da teslim almıştır. Bu defa, vesâyet hükmü ile vasî tayin edilen Davut bey bin Abdullah mahkemede adı geçen odabaşı huzurunda ölünün zevcesine sekizde bir şer'î hissesini verdiğini, diğer varis küçük kızın hakkı olan 11371 akçe ile Kıbrıs asıllı Rıdvan bin Abdullah adın-

daki gulam ile Rus asıllı Zülfikâr binti Abdullah adındaki câriyeyi de, oda-başı Davud bin Abdullah'tan teslim aldığı şahitler huzurunda ikrar etmiş, olayı odabaşı da tasdik eylemiştir. Şahitler Muharrem Çelebi bin İvaz, Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Mehmed, Elhac Ahmed bin Ali ve diğerleridir.

g. Benzer bir muhâlefât konusunu da evâil-i Cemaziyelahir 987 de (26 Temmuz - 5 Ağustos 1579) şöyle tescil edilmiş görüyoruz :

İstanbul'da yayabaşlar zümresinin yedinci bölüğünden İsmâil bin Abdullah adında bir yeniçeri ölmüş, muhâlefâtı, vâris bulunmadığı sebebiyle, yeniçeri beytûlmâlîne zabtolunmuştur. Ancak, sonradan Sinob'a bağlı İstovan استوان köyünde oturan Mehmed bin Abdullah adında birisi o sırada Sinop kadısı bulunan Vildan bin Şâban'dan şehadet nakli getirerek yeniçeriler beytûlmâlîne emîn olan Fahrülâyân(?) Bey ibni Mehmed huzurunda veraset iddiasında bulunmuştur. Söylediklerine göre, kendisi Şeyhlû adında bir zimmînin oğludur ve babası da Yiğit adında bir zimmînin oğludur. Astornoz آسترنوز dediği kimse ise adı geçen zimmî Yiğit'in oğludur. Cetlerinin de Kostantin adındaki zimmî olduğunu bildiren iddia sahibi, İsmail'in verâsetinin kendisine münhasır olduğunu, başka birisi bulunmadığını, binaenaleyh bütün muhâlefâtının kendisine verilmesini istemektedir. Bu kayıta, islâmı kabul eden Mehmed bin Abdullah'ın ölen İsmail bin Abdullah ile akrabalık derecesi iyice anlaşılammamaktadır. Babası ve dedesi islâmî isim taşımalarına karşılık Astornoz ve Kostantin gibi hıristiyan isimleri de zikredilmektedir ve İsmâil bin Abdullah'ın da yeniçeri olmadan önce Sinob civarında yaşadığını ve belki de Astornoz'un oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu verâset iddiasına şehadet edenler ise Süleyman bin Eymirhan, Hüseyin bin Hasan, Ahmed ve Osman bin Hasan adlarındaki hepsi de müslüman olan şahitlerdir. Tescilde bu şehadetlerin kabul edildiği ve mucibiyle hükmolunduğu da belirtilmektedir.

h. İstanbul'da Defter-emini iken vefat eden Ali Çelebi ibni Kasım'ın muhâlefâtı, küçük kızı Rahîme'ye, vasî tâyin edilen müselleme beyi Mahmud Bey bin Ahmed tarafından zabtedilmişken sonradan Rumeli eyâletinde Ürgüp kazasına bağlı Güraviçe گورابچه köyünden Mehmed bin Mustafa bin Abdullah, bu kazâ kadısı Mevlânâ Hasan bin Mehmed'den nakli şehâde getirerek kendisinin, Ali Çelebi'nin ana baba bir amucası olan Mustafa bin Abdullahın sulbî oğlu olduğunu, bu itibarla vâris bulunduğunu iddia etmişti ki, vasî Mahmud Bey önce, kendisine irsen intikal eden hissesini

isteyen iddia sahibini red ve inkâr etmiş, fakat sonradan araya aracılarm girerek anlaşma temin etmeleri üzerine, 50 000 akçeye sulh olarak bu pa-Defteremini Ali Çelebi'nin aslen Arnavutluk'taki bir köyden, belki de devşirme olarak gelip sonradan bu önemli vazifeye yükseldiği, bir de, tescil evâsıt-ı Cemaziyelahir 987 de (6 - 16 Ağustos 1579) yapıldığına göre, bu sıralarda mühim bir askerî teşkilâtın kumandanı olarak rol oynayan müselleme Beyi Mahmud Bey'in Defteremini Ali Çelebi ile olan münasebetidir.

III. Sosyal ve ekonomik ilişkilere âit konular :

987 (1579) senesinin mahkeme sicillerinde yer alan hükümlerden önemli bir kısmı da toplum içindeki günlük olaylara, satışlar, alacak-verecek meseleleri, emânet konan şeylerde hasıl olan ihtilâflar ve bunların ışık tuttuğu o devrin ekonomik durumuna âit konular bulunmaktadır. Bu tescil ve hükümlerden tipik bazı örnekleri sıralayalım :

a. Evâhir-i Muharrem 987 tarihindeki bir hükme göre, Hadice binti Nasuh adındaki bir kadın, tam elkabı yazılan Ruşen Efendi demekle maruf Aydın bin Veli isimli kadını mahkemeye getirtmiş, kendisine evvelce emâneten verdiği 400 tam vezinli ve ayarı sahih altın ile 200 altın değerinde kırmızı atlas sencefli samur kürk kaplı uzun yenli bir nefli sof ferâceyi geri istediğini bildirmişti. Ruşen Efendi, emânet yolu ile bunları aldığını inkâr etmemiş, fakat, para sıkıntısı çektiği için bunları harcadığını (harçlandım deyimi kullanılmaktadır o devirde), sof ferâceyi de giydiğini söylemiş, 600 altının ödenmesi vâcip borcu olduğunu kabul etmesi üzerine bu yolda hüküm tescil olunmuştur. Şâhitler oldukça önemli kişilerdir: Müderris Mevlâna Mehmed Çelebi bin Sinan, Kadı Mevlâna Mustafa Çelebi bin Sinan, İmam Hüssam Halife bin Emirüddin, Ali Çelebi bin Mehmed, Mahmud bin Ahmed, Esseyyid Ahmed bin Esseyyid Ahmed bin Esseyyid Yusuf, Ahmed bin Süleyman.

b. Vidinli Hacı Mustafa bin Hacı Memi adındaki biri, bir kadılıktan mâzul Mevlânâ Muhiddin bin Mustafa adında birisinden, kendisine sattığı malın bedeli olan 4924 akçeyi istemekte, adı geçen kadı ise borcunu kabul, fakat bunun 2924 akçesini teslim ettiğini iddia etmektedir. Anlaşmazlık teslim edilen kısımdadır ve alacaklı bunu reddedip kadı da beyyineden (delil

göstermekte) âciz olunca Vidinli alacaklı yemin ederek durum tescil edilmiştir.

c. Mânisa Kasabasımdan İmirşah(Eymirşah) bin Süleyman adında biri, kadı huzurunda İzak veledi Arslan adındaki yahudiden, Rebiulevvel 986 rayı tamamen Mehmed'e teslim etmişti. Burada dikkati çeken iki nokta, da, kendisine altı ay vâde ile sattığı Rus asıllı bir câriyenin (eşkâli: Orta boylu, açık kaşlı, sarı saçlı, gök gözlü) bedeli olan 500 akçeyi istemekte, Udul-i müsliminden Mehmed bin Abdullah ve Mustafa bin Süleyman adındaki kimseler de olayı doğrulamaktadır. Bu şehâdetler kabul edilerek buna göre hüküm verilince İmirşah(Eymirşah) adı geçen yahudiden bu parayı tamamen almış ve artık hiçbir alacağı kalmadığını tescil ettirmiştir.

d. Sigetvar seferi ve bu esnada Defterdar olan Murad Çelebi bin Ahmed ile ilgili bir tescil, bize, Ali bin Veli adında birisinin, daha sonra ölmüş bulunan defterdarın zevcesi ve vârisesi Mehmed Çelebi kızı Halime hatundan, 13 sene önce yapılan bu sefer sırasında Orduyu Hümayûnun Niş yakınında Çayırılı mevkiine geldiği esnada babası Veli'den aldığı zahire bedeli 16120 akçeyi istediğini, Halime hatunun vekili Sem'vullah bin Şaban'ın ise, iddianın tamamen isbat edilmesi üzerine, müekkilesi Halime hatunun hissesine düşen 7000 akçeyi tamamen aldığını anlatmaktadır. Defterdarın bu zahireyi Ordu hesabına veresiye satın aldığı muhakkak ise de, bedelinin o zamana kadar ödenmemesinin bu arada Murad Çelebi'nin ölümünden mi ileri geldiği, yoksa, Hazinesden ödendiği halde defterdarın zimmetinde mi kaldığı hakkında bir tahmin yapmak güçtür.

e. Ali bin Hasan adında bir kuyumcu, solaklardan Mehmed bey ibni Nasuh adındaki solaktan, borç verdiği 6600 akçeyi istemekte, fakat, davalı bu parayı ödeyerek haklaştığını söylemekte ve borcu inkâr etmektedir. Beyyine istendiği zaman da udülü müsliminden iki şahit (Mustafa bey bin Mehmed, Cafer bin Hamza) bu parayı ödediğine şahadet etmiş, böylece buna göre hüküm verilerek dava düşmüştür. Ancak şahitler arasında isimleri görülenlerin hüviyeti ve dâvanın mahiyeti bu meselede adaletin tam tescilli ettiği hakkında şüphe uyandıracak niteliktedir.

f. Cebeci Hüsrev bin Abdullah ölmüştür (897 = 1579); zevcesi Âbide binti İskender, Mustafa Çelebi'nin azadlısı ve oğlu Esedullah Çelebi'nin annesidir ki, sonradan bu cebeci ile evlenmiş, sonraki zevci de vefat et-

miştir. Bunlarla ilgili iki tescilden biri şöyledir: Havassı Kostantaniyye (İstanbul hasları)'ye bağlı Pethor köyünde, bir taraftan Zalpaşa (Zal Mahmud Paşa) Çiftliği demekle tanınan yer, bir tarafı yol, bir tarafı da Hasan bin Abdullah mülkü ile sınırlı yer olup, yarısı ölü Hüsrev'in yarısı da Hüseyin'in mülkü bulunan menzilin verâseti kendilerine âit olduğu cihetle Esedullah Çelebi ile Âbide Hatun, Rıdvan bin Abdullah adında birine 770 akçeye satmakta ve paralarını da tamamen alarak olayı sicille geçirtmektedirler. Diğeri ise, Âbide binti İskender, Mustafa Çelebi'nin azadlısı olduğunu, Hüsrev bin Abdullahın zevci iken vefatı dolayısıyla 1000 akçe mihrî (müeccel) i ile dörtte bir hissesini tamamen Esedullah Çelebi elinden aldığını bildirdiğine dâirdir.

g. Bir vakfın eski ve yeni mütevellileri arasında zuhur eden ihtilâfın çeşitli safhaları da kadı tescilinde görülmektedir. Buna âit bir örneği, bu sırada İstanbul'daki Abdullah Ağa vakfına mütevellî olan Şeyh Muhiddin bin şeyh İbrahim, sâbık mütevellî Mehmed bin Elhac Mehmed aleyhinde, onun da hazır bulunduğu bir celsede iddiasını şöyle ortaya koymuştur: Eski mütevellinin iki yıllık mühâsebesi Acemezâde demekle maruf bir kadı tasdik ve imza ettikten sonra, şimdiki İstanbul kadısı (efendisi) ulemâdan İvaz Efendi bin Bâli imzasıyla mevcut defterde 73.538 akçe nakit açığı belirtilmiştir, bunu talep ederim demektedir. Ancak eski mütevellinin bu zimmeti inkâr etmesi üzerine olay kaydedilmiş, başkaca bir işlem yapılmamıştır. Bu meselenin muhakkak ki, başka bir zamanda, diğer bir defterde tekrar bahis konusu edilmiş olması, hâdisede bir hükme varmak için beyyine istenmiş ve şahitler dinlenmiş olması mümkündür.

h. Papas zâde demekle maruf Mustafa Çelebi vakfına fiilen mütevellî olan Hasan bin Abdullah, Boğazkesen kalesinde (Rumelihisarı) oturan Hasan bin Hayreddin'in hazır bulunmasıyla yaptığı beyanda, bundan önce Hasan bin Hayreddin'in bu vakfın gelirinden 2500 akçe alıp, hisarın içindeki hududu malûm olan evini rehin koyduğunu, bu menzilin mülknâmesinin merhum Çivizâde Şeyh Muhiddin Efendi imzasıyla ve 953 (= 1546) tarihli bulunduğunu, ancak mülknâmenin zâyi edildiğini bildirmiş, bu kayıp oluşta hiçbir ilgisi (teaddi ve taksir etmediğine) mevcut bulunmadığını yemin ile teyid eylemiştir. Bu tescilin bize öğrettiği hususlardan en önemlisi, Rumelihisarının XVI. yüzyıl ortalarında meskûn olduğunu göstermesidir.

i. Süleyman bin Abdullah adında birisi o sırada Limni Kadısı olan

Mevlâna Mehmed bin merhum Mevlânâ Ali Çelebi aleyhinde ve onun hazır bulunduğu bir celsede davâsını şöyle beyan etmektedir :

Selânik'ten sekiz denk ferzen (?) çuha ve iki denk Velence(?) yi Hasan bin Abdullah adındaki reisin gemisine yükleterek İstanbul'a göndermiş ve Hasan Reis'i de bu hususta vekil yapmışım. Bu gemi Limni adası yakınında batmış, çuha ve velenceler kurtarılarak dışarıya çıkarılmış, fakat, kadı bu eşyayı vekilim olan Hasan Reis'e vermiyerek başkasına zaptettirmiştir. Hakkımı isterim. Buna karşı dâvâlı Mevlânâ Mehmed, geminin helâk olduğu zaman sadece dört denk çuha zaptolunmuş olduğunu, sonradan gelen Süleyman'ın ise bunları alarak hiç bir dâvâm ve nizâm yoktur diyerek takrir de vermiş olduğunu bildirmiş, Süleyman'ın inkârı üzerine Mehmed Çelebi'den beyyine istenmiş, udûli müsliminden Taşözü kazası kadılığında ayrılmış bulunan Mevlânâ Abdülkadir Çelebi bin Hacı Ali ile Memi bin Hasan'ın Limni kadısının ifâdesini teyid etmeleri üzerine bu şehadetler makbul sayılarak hâdise tescil olunmuştu. Bu kayıd, bize, Selânik'ten İstanbul'a deniz yolu ile tekstil eşyası gönderildiğini ve gemi reislerinin de bu hususa, tıpkı Venedik'e gönderilen ticarî eşyada olduğu gibi, vekil edildiklerini göstermektedir.

j. Kadın zinet eşyalarının değerini (XVI. yüzyıl ikinci yarısında) gösteren, aynı zamanda birbirleri ile sıhrî akraba olan iki silâhî (silâhdar) arasındaki sosyal münasebetleri belirten bir teşcil kaydı önemli bir niteliktedir :

Mustafa bin Ali adındaki silâhî, Mehmed bin Yusuf adındaki silâhî aleyhine dâvâ açıp, evvelce Mehmed'in kızı Rahime hatunu zevce olarak aldığını, kendisinin nikâhı altında iken ölererek muhalefatı arasına 3000 akçe değerinde mücevherli bir takye, 4000 akçe değerinde bir çaprast, 4000 akçe değerinde bir kemer kuşak, 25 altınlık bir altınlı sorguç bırakan zevcesinin bütün bu zinet eşyalarını babası Mehmed'in zabtettiğini, şimdi bunlardan kendisine düşen şer'i hissesinin verilmesini bildirmiştir. Halbuki bu eşyaları kızına âriyet tariki ile verdiğini söyleyen dâvâlı, Mustafa'nın vâki ayı inkârı üzerine, sözüne güvenilir kimselerden (Silâhî Nimetullah bin Şük-rullah, tımarlı Derviş Hilmi, Mustafa bin Ali Silâhî, Fethi bin Abdullah) gösterdiği şahitlerin kendisinin takririne uygun şehâdetleri üzerine lehinde bir hüküm elde etmiştir.

k. Müesseselerin bu devirden itibaren bozumlaya, aslî hüviyetlerini

kaybetmeye başladıkları malûmdur. Askerî sınıfların, özellikle kapıkulu ocaklarındaki idârecilerin ve kumanda mevkiindeki şahısların kısa zamanda önemli sayılabilecek varlıklar kazandığına tipik bir misâli bahis konusu bu şer'îye sicilli defterindeki üç tescil kaydında görülmektedir: İlyas bin Hayreddin adındaki bölükbaşı ölmüştür. Amcası oğlu ve vârisi Mustafa bin Câfer'in vekili Ahmed bin Sündül, Kadı meclisinde, yeniçeriler kâtibi Sinan Çelebi bin Mehmed tarafından vekâleti sâbit olan yeniçeriler beytûmaline emin olan Sinan bey bin Mehmed hazır olduğu halde müekkilinin mürisinden kalan gayrimenkulleri ve satış değerlerini şöylece beyan etmişti :

1 — İstanbul'da Bayazıd Bey mahallesinde karşılıklı iki ev, ortalarında sofaları ve 2 kurnalı hamamı, yanlarında sofaları ve bir şehinşini, birer çardağı, çardak altında iki dükkânı, hamam camekânı üstünde bir çardağı, bahçeyi müstemil olan ve iki tarafı yol, bir tarafı yeniçeriler kâtibi Sinan Çelebi evi ve bir tarafından da Yaya Hilmi vakfı ile hudutlu menzilin (konak) eski yeniçeriler beytûmaline emin olan Şuca Bey bin Abdullah tarafından 30 000 akçeye satıldığı ve parasının alındığı,

2 — Topkapı yakınında Bayazıd Ağa mahallesinde, bir ahır ve üstünde çardağı, bir havlu ve kenefi müstemil olup üç tarafı yol bir tarafı adı geçen Sinan Çelebi mülkü ile hudutlu menzil, ölü İlyas'ın muhalefatından olarak Sinan Çelebiye 6500 akçeye satıldığı ve parasının alındığı,

3 — İstanbul bağları dahilinde Hayreddin Paşa çiftliği yakınında vâki, bir tarafından Ahmed Bey bin Abdullah mülkü, bir taraftan Sepetçi Yani mülkü, bir tarafı yol ve bir tarafı da boş arazi ile mahdut çiftlik, adı geçen eski beytûmâl emini Şuca Bey bin Abdullah tarafından yine Sinan Çelebi'ye 9400 akçeye satıldığı ve parasının tamamı alındığı,

Her üç tescilde de vârisin vekili Ahmed bin Sündül, müekkilinin bu satışları kabul ettiğini bildirerek Sinan Çelebi ile hiçbir dâvâsı ve ihtilâfı olmadığını beyan etmiş, Sinan Çelebi vekili Sinan Bey de olayı tasdik eylemiş, böylece durum iki tarafın talebi üzerine, şahitler huzurunda (Mevlânâ Muharrem Çelebi, Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Mehmed, Hasan Bey bin Abdullah, Câfer bin Abdullah, İskender bin Abdullahirrahil, imam Emrullah bin Mehmed) tesbit ve tescil edilmiştir.

1. Üst katta üç oda ve altı ahır olan İstanbul'da Sekbanbaşı mahallesindeki evini 12 000 akçeye satan Fatma Hatun binti Elhac Davut, vekili

Mustafa Bey bin Abdullah marifetiyle mahkemede bu satışı oğluna (Solak Mehmed Bey bin İskender Bey) yaptığını, parasını tamamen aldığını beyan etmiş ve vâkıa Mehmed Bey tarafından doğrulanarak tescil edilmiştir. Ancak, iki tarafından Mehmed Bey mülkü, bir tarafından Abdülvâsi Çavuş bin Hoca Mercan mülkü, bir tarafından da özel yol ile mahdud bu evin satışı kendi oğluna yapıldığı cihetle, hakikî değerinin bu kadar olup olmadığı bilinmemektedir.

m. Bir hıristiyanın karısını, müslümanlarda olduğu gibi, talakî selâse ile boşadığı fakat hıristiyanlar için teâmül olan bir boşama bahis konusu olmadığı hakkındaki bir tescil de oldukça ilginçtir. Mübâşir Ali Çavuş bin Hüseyin, Hasan Bey bin Abdullah, Muharrem Çelebi bin İvaz, Hacı Hamid bin Ali adlarındaki şahısların şehâdetleri ile keyfiyet aynen şöyle kaydedilmiştir :

«Anton veled-i Yani nâm zimmi zevcesi olan Marule binti Mehmed(?) nâm zimmiye mahzarında takrir ve itiraf edip «ben mezbure zevcemi üç talâk boşadım, lâkin kâfir dini üzerine boşamadım dediği bittalep kaydolundu.»

n. Evâil-i Cemaziyelahire 987 tarihli (26 Temmuz - 5 Ağustos 1579). bu defterde mevcut bir tescil, devrin bâzı şahsiyetlerini, bir kısım idare adamları arasındaki sihrî münasebetleri ve Niğbolu civarında tamamen mülk haline gelen bir çiftliğin durumunu tanıtmaktadır :

Bir süre önce Üsküp sancak beyi ve bu tarihte ölmüş görünen Alâüddeve Bey bin Mehmed Han'ın (aynı zamanda Karahan demekle maruftur) baba bir kız kardeşi ve vârisi Şebiyeldâ hatundur ve Mehmed Bey bin Mesih Bey adında bir zâimi vekil yaparak sabık Şam Beylerbeyisi olup sonradan mütekait olan Ahmed Paşa bin Mahmud Ağa aleyhinde dâvâ açmıştır. Ahmed Paşa'nın vekâletini de, Bostan Çelebi bin Muhiddin ve Ömer ket-hüdâ bin Rüstem adındaki kimselerin şehâdetleri ile sâbit olan, Fazlullah Çelebi bin İsâ yapmaktadır. Mehmed Bey, müekkilésinin iddiasını şöyle ortaya koymuştur: Şebiyeldâ hanımın mûrisi merhum Alâeddüvele Bey hayatında iken Ahmed Paşa'nın kızı Neslihan ile evlenmiş, Üsküp sancak beyi bulunduğu sırada evvelâ karısı, sonra da, Alâüddeve Bey ölünce, Ahmed Paşa bütün muhalledatı zabt ve kendi hissesini aldıktan başka Alâüddeve Bey'in Neslihan'dan olan küçük kızı Ayşe'nin ve diğer veresenin hislerini beyin Neslihan'dan olan küçük kızı Ayşe'nin ve diğer veresenin hisselerini

vermiş, sadece dâvâcı Şebiyeldâ hatunun hissesini kendisine teslim etmemişti. Bunun üzerine Üsküp kadısı Mevlânâ Ali bin Mustafa'dan şehadet nakli getirerek talebde bulunan Mehmed Bey, müekkilésinin hissesi olan 16 000 akçe kendisine verilince Ahmed Paşa'dan ve Alâüddeve Beyin kızı Ayşe'den hiçbir alacağı olmadığını bildirmiş, vaktıyı Fazlullah Çelebi de tasdik etmiş, ayrıca da Niğbolu'ya bağlı Sinadin ova (سنادين اود) köyündeki bir çiftliğin bütün müstemilâtiyle (altı göz değirmen, anbarlar, mandıralar, ormanlar, tarlalar, çayırar ve sairesiyle) Şebiyeldâ hanımın kendi mülkü bulunduğunu ve müekkilinin (Ahmed Paşa) bu çiftlikte hiçbir hakkı, dâvâsı ve ihtilâfı olmadığını da ikrar ve itiraf etmişti.

o. İstanbul'da eski ruznamecilerden merhum Hasan Çelebi-oğlu teslimatçı Mustafa Çelebi kendi tarafından asâleten ve annesi Zimmiye binti Abdullah tarafından vekâleten, o sırada kapıcıbaşı olan Mahmud Ağa ibni Abdurrahman'ın (itibarlı ve çok önemli olduğu uzun elkabından anlaşıl-maktadır :

(فخر ارباب الشرف السامح ذو اصحاب المجد الراسخ حاوى المكارم و المائر جامع المناخر
ذوالقدر الرفيع المحتسب بمزيد عناية الملك المنان)

vekili Sultan Süleyman Han evkafı mütevellisi Abdurrahman Çelebi bin Mehmed huzurunda, sahibi buldukları İstanbul civarındaki bir çiftliğin bütün menkul ve gayrimenkulleri ile birlikte kapıcıbaşı Mahmud Ağaya 708 altına sattıklarını ve paralarını tamamen aldıklarını bildirmektedir. Çiftlik, Havâssı Kostantaniye kazasına bağlı Aleberde = (علم رده)

(?) köyündedir. Dahilî ve haricî iki muhavvatayı, muhavvata içinde dört odayı, ortalarında fiskiyeyi, etrafı taş duvarlarla çevrili bir selâmlığı, iki oda ve bir sofayı, altlarında ahır, ayrıca bir öküz ahır ile saman damını hâvidir ve 2 araba, 7 baş öküz, tahminen 300 arabalık ot hasıl eden otlağı, iç evlerin ardında bir kıta bağı, iki akar suyu, iki kapısı vardır, bir de Mariya adında bir cariye ve buraya bağlı bütün yerleri ve hakkı ile 708 altına satmıştır ki, bir altın o devirde 80 akçe hesaplanırsa 56.640 akçe eder ve bu devirde toprak mülkiyetinin oldukça değerli olduğunu gösterir.

p. Alasonya (Tırhala livâsı) kazası sâkinlerinden Babagöz bin Fitka () adlı zimmi, Luka veled-i Dimo adındaki zimmiyi kadı huzuruna getirerek bir sarı dişi katırının kaybolduğunu, bunu da Luka'nın elinde bu-

lunduğunu bildirmiş ve kendisine teslimini istemiştir. Halbuki, dâvâlı bu katırı ağabölüğünün kırkinci bölümünden Musa bin Abdullah adlı yeniçeriden 1100 akçeye satın aldığını, kendi malı olduğunu, bunun için de şahitleri bulunduğunu söylemiş, gerçekten, yeniçerilerden Câfer bin Abdullah ve Hüseyin bin Abdullah, Babagöz'ün bir katırı 700 akçeye yeniçeri Musâ'ya sattığını gördüklerini, fakat parasını alıp almadığını bilmediklerini beyan etmişler ve hâdise şahitler huzurunda tescil edilmiştir.

r. Vakıf malından ödünç verilerek karşılığında bir evin rehin edilmesine misal olarak, İstanbul'da Kasab Hasan Vakfına mütevellî olan Yakub bin Hasan'ın, Sancakdar demekle tanınan Mehmed bin Bâli aleyhinde mahkemeye müracaat ile iddiada bulunması gösterilebilir. Dâvâlının huzurunda yaptığı beyana göre, babası Hasan vaktiyle bu vakfa mütevellî iken Sancakdar'ın zevcesi Ayşe binti Mustafa bir defa vakıf malından 5300 akçe, bir defa 530 akçe çuha bahasından, bir üçüncü defa da 4470 akçe-ki hepsi 10 300 akçe- almış, borcu için de İstanbul'da Sultan Selim Camii civarında Nişancı mahallesindeki evini rehin koymuş, kocası da kendisine kefil olmuştu. Mütevellî şimdi vakfın bu alacağını istemekte, şâhidler de hâdiseyi doğrulamakta, kadı da şühûdülhâl huzurunda buna göre hüküm vermektedir.

s. Bir bedesten kethüdasının yolsuz hareketi ile hakkında açılan dâvâ ve yapılan şikâyetlere âit ilginç bir tescili yine aynı tarihli bir kayıta görüyoruz :

Alacahisar zaimlerinden Hacı Mustafa adındaki zaim kadıya müracaatla Eski Bedestan kethüdası Zeynî'yi dâvâ etmekte, altınını çalan dellalı bulmak için sadrâzâmın emri, subaşı vasıtası ve kethüdânın da rızası ile bütün dellâlların aranarak bulunması maksadıyla kendisini dükkânına götürdüğünü, bu esnada bütün dellâlları başına toplayıp yumruk, tekme ile dövürdüğünü, sonra bedestenden üç mahalle ötedeki Firuz Ağa mescidi içine kadar hakaret ile sürüklediklerini anlatmakta, bunların müsebbibi olan kethüdâ hakkında dâvâcı olduğunu bildirmektedir: Bedestan kethüdâsı, hâdiseyi başka türlü izaha yeltenmiş ve zâimin dükkânında oturur iken, bütün dellâlların hücum ederek «biz böyle yoklanmağa razı değiliz, paşaya ve şeriata gideriz» dediklerini ve dükkândan alarak götürdüklerini anlatmıştı. Şâhitler (dergâh-ı Âlî çavuşlarından İdris Çavuş, Hoca Hızır ve Hüseyin Ahî) Hacı Mustafa'nın dellâlların hücumu ile dövüldüğünü ve hakaret gördüğünü teyit ettikleri gibi bütün bedesten halkı da kethüdânın iyi adam

olmadığı, Bitpazarında ve başka yerlerde yolsuzluğu görülen dellâlların ikişer üçer altınını alarak dellâllığa getirdiğini, «onun kethüdâsı olduğuna razı değiliz» dedikleri görülmekte, durum tescil edilmektedir.

IV. *Timar, mukataa, beytümâl ile ilgili meseleler ve devrin bazı önemli şahsiyetleri :*

Osmanlı devletinde en mühim ve hayati konular olan dirlik, mukataa ve benzeri meseleler, bunlarla ilgili ihtilâflar aslında Divânı Hümayûna intikal eden ve orada bir çözüme bağlanan meselelerdir. Bununla beraber şer'îye sicillerinde buna dâir de kayıtlara rastlanmaktadır. 1579 senesine aid bunlardan bâzi tipik olanları sıralayalım :

a. Lofça kazasına bağlı Loysoka (لويسوكه) köyünde 5999 akçe timara evvelce mutasarrıf Mustafa bin Ali'nin timarı gelirini zapta vekil olan Şücâ bin Mehmed, hâlen bu timara mutasarrıf olan Rıdvan Bey bin Abdullah tarafından dâvâ edilmekte, bu timar, Mustafa mahlûlünden kendisine tevcih olduğu zaman ve tahvilinde bulunması gereken ispençe vergisi gelirinden 1100 akçeyi Şücâ'nın tahsil ettiğini ve kendi zamanına âid bulunan bu parayı Şücâ'dan teslim aldığını bildirerek tescil ettirmiştir.

b. Mora zaimlerinden İskilipli Mehmed Çelebi bin Sinan Bey, evâhiri Cemaziyelevvel 987 de (7 - 17 Temmuz 1579) evvelce Divânı Hümayûn tarafından Anadolu iskelesine ve Anadolu kazasına bağlı Termis memlehasına kefil (emin) ve kâtip olan Mustafa bin Abdi'yi kadı huzuruna getirerek şöyle beyanda bulunmuştur: Mora vilâyetindeki mukataalar mahsulünü, (devlet gelirini) tahsile memur mütevellî olduğumdan sonra Mustafa'nın kâtip olduğu mukataalara gittiğimde kendisinin elinden Hazine-i Âmiriye teslim etmek üzere 19 000 akçe aldım. Keyfiyeti Mustafa doğruladığı gibi şâhidler de (Ebüssuud Zâde Mevlâna Ahmed Çelebi, Paleo Patras Azep-ağası Osman Ağa, Kadı Derviş bin Mustafa, Hüseyin bin Abdullah) bunu teyid etmişlerdir.

c. İstanbul'da kara beytümâlîne emin olan Veli Bey bin Abdullah adlı sipâhi, mahkemeye Mustafa bin Şaban adındaki şahsı celbettirerek, onun, İstanbul'da Molla Gürânî mahallesinde bir süre önce ölen ve muhal-fatı kara beytümâlî için zabtedilen Ayşe binti Abdullah adındaki kadının, küçük bir cariyesini sakladığını iddia etmiş ve dâvâlı Mustafa, yemin ile bu

işden kurtulmak isterken «Müslimün-i muslihûn» aracılığı ile on altına sulh edilmiş ve bu parayı da beytülmal emini sipâhi Veli Bey almıştır.

d. Mora'da Paleo Patras ve Halomeç iskelelerinde evvelce emin olan Abdülkerim bin Hamza adında bir şahıs bu emânet gelirinden zimmetine 73 000 akçe geçirmiştir. Öte yandan, hazineden 33.219 akçe alacağı olan Ahmed Dede bin Ali adında birisi vardır. İstanbul'daki defterdarlar (baş defterdar, şikk-ı evvel ve sâni defterdarları) Ahmed Dede'nin alacağını Abdülkerime havâle etmişler, adı geçen alacaklı da bu havâleyi kabul ederek keyfiyet sicile kaydolunmuştu ki, şahidler Lütfi Çavuş bin Mahmud, Mahmud Kethüda bin Abdullah, Hüseyin Çavuş bin İsâ, Bayram Ağa bin Mehmed adındaki kimselerdir.

e. Bir katil hâdisesi dolayısıyla o devirdeki İstanbul mahallelerinden bir çoğunun adı geçmekte, fakat bunların bir kısmı Fatih devri sonlarındaki İstanbul mahalleleri isimleri arasında bulunmamaktadır. Hâdisе, Ali Çelebi bin Abdullah adındaki imamın katlinden sanık ve mahbus olan İbrahim bin Abdullah adındaki kimsenin nefsine maktulün zevcesi Hatice binti Abdullahın kefil talep etmesi meselesidir ve bu kefiller de Yazıcısuz (?) mahallesinden Hızır bin Mehmed adındaki sahaf, Mollâ Gürânî mahallesinden Esseyid Kalender bin Esseyid Regayib, Defterdar mahallesinden Hüseyin Çelebi bin Hasan, Aksaray mahallesinden Mehmed bin Ahmed, Âşıkpaşa mahallesinden Gaybî bin Abdullah ve Behram bin Abdullah, Kumkapısı mahallesinden Bâli adındaki ermeni, Nişancı mahallesinden Mehmed bin Abdullah adındaki kimselerdir. Bunların kefâletini dâvâcı da kabul ederek durum tesbit edilmiştir.

f. O sırada Karaman Beylerbeyisi bulunan, Mehmed Paşa'nın kapı kethüdası olan Kurt Kethüdâ bin Süleyman, Veszprem muharriri olan ve aslen Macar iken islâmı kabul ettiği anlaşılan Hasan Kethüdâ bin Abdullahı mahkemeye celbettirerek hakkında dâvâ açmıştır, davacının beyanına göre, Macar asıllı, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü ve sarıçılık sanatına vâkıf Mustafa bin Abdullah adındaki genç kölesini Hasan Kethüda «kâh benim akrabamdandır bana ver» diyerek, kâh bana sat parasını sana vereyim arzusunı göstererek ve nihayet baştan çıkararak yanına almıştır, şimdi geri istemektedir. Halbuki Mevlânâ Ali bin Hüssam ve Mevlâna Mahmud bin Mehmed adında sözüne güvenilir kimseler meseleyi şöyle anlatmaktadırlar: Kurt Kethüda'nın gulâmı Mustafa'yı bir gün Şehzade Sultan Mehmed Câmii

civarında Hasan Kethüdâ'nın arkasından diğer hizmetkârları ile giderken gördüğümüzde, Kurt Kethüda'nın kölesi olduğunu bildikleri cihetle, niçin bunun arkasından gidiyorsun diye sorduk, cevâben «ben bunun akrabasıyım, beni efendim olan Kurt Kethüda'dan satın aldım» dedi. Durum böyle olunca şehâdetler kabul edilmiş ve hâdisе tescil edilmiştir. Bu münasebetle şunu da belirtmek gerekir ki, bu tescilin şühudulhâli arasında adları görülen Muharrem Çelebi bin İvaz, İbrahim Çelebi bin Mehmed, Hüdaverdi bin Daksud, Hasan Bey bin Abdullah bu defterde kayıtlı bir çok tescillerde rol oynamaktadırlar.

g. Sâbık Tamaşvar Beylerbeyi iken sonradan Füleک Sancak beyi olan ve bu vazifede bulunduğu sırada ölen beylerbeyi Hasan Paşa bin Abdüslâm ve oğulları ile ilgili biri Safer 987, diğeri Cemaziyelahire 987 tarihli iki tescil ve hüküm görülmektedir : Şöyle ki :

1 — Mısır muhafazası için memur edilen sancak beylerinden olup orada ölen İshak Bey (Çelebi) in küçük oğlu Derviş Mehmed'in annesi ve resmen vasisi tâyin edilen annesi Sitti Hatun binti Mustafa Çelebi tarafından vekâlet alan dergâhı âli kapıcılarından Hüseyin Ağa bin Abdurrahman, mahkemede, ölü Hasan Paşa'nın oğlu İbrahim Bey huzurunda dâvâyı şöyle vazetmiştir: Hasan Paşa hayatta iken merhum İshak Beyin reşit olmayan oğlu Derviş Mehmed'in malından, vasisi vasitasiyle, 2000 altın borç almış, ayrıca 200 altın da çuha bahasından borçlanmıştır ki, o ana kadar ödenmeyen bu borcu Hasan Paşa'nın muhâllefâtından talep etmektedir. Bu konuda müddeî, İstanbul mahkemelerinden birinde şeriat nâibi olan Mevlâna Mustafa bin Pirî imzasıyla ve Ramazan 983 tarihli (Aralık 1575) bir hüccet de ibraz eylemektedir :

Bu hücceti İbrahim beyin inkârı üzerine ise udûli müsliminden bir çokları (Hasan bin Abdullah, Şehsüvar Bey bin Abdullah, Nasuh bin Abdullah, Behçet bin Abdullah, Ali bin Abdullah) hüccetin mazmununa şehâdet etmişler ve böylece bu şehâdetler kabul edilerek gereğine göre hükmolunmuştur.

2 — Meselenin ikinci safhasında müteveffâ Hasan Paşanın oğlu Zaim İbrahim Bey, bu defa reşid olarak bizzat mahkemeye gelen Derviş Mehmed Çelebi (Mısır muhafazasındaki sancak beylerinden iken ölen İshak Çelebi'nin oğlu) huzurunda ikrar ve itiraf eder ki, Derviş Mehmed'in valdesi ve vasisi oğlunun malından vaktile babası Hasan Paşa'ya ödünç olarak (mua-

mele tariki ile) 147.000 akçe vermiştir, ve paşanın diğer oğlu Zaim Mustafa Bey kefilün bil'mal ve kendisi de kardeşi Mustafa Bey'in nefsine kefil olmuşlardır. Şimdi kardeşim Mustafa Bey'i ihzâra kadir olmadığım cihetle bu borçtan 90.000 akçesini bana altı ay mühlet verilmek şartıyla ödemeyi taahhüt ederim. Eğer o zamana kadar bu doksan bin akçeyi teslim edemez isem borcun tamamı olan 147.000 akçe benim üzerime borç olacaktır. Bu beyânı ve teklifi Derviş Mehmed Çelebi de kabul etmiş, bu müddet zarfında 90.000 akçe tamamen teslim edildiği takdirde İbrahim Bey ile kardeşi Mustafa Bey'in hiçbir borçları kalmıyacağını, bu bapta bir iddiada bulunursa dinlenmemesi gerektiğini de ilâve eylemiştir ki, bu şartlar her ikisi tarafından tasdik edildiği gibi diğer bazı zaimler de (zaim Mustafa Bey bin Abdullah, Yakovalı zaim Nasuh ağa, bin Abdullah, Alacahisarlı Zaim Mahmud Ağa bin Abdullah, Peçuylu, Zaim Hasan Ağa bin Ali) İbrahim Bey'in nefsine kefil olmuşlar ve bu kefaletleri de Derviş Mehmed Çelebi kabul eylemiştir. Burada dikkate değer husus birinci tescilde 2200 altın borç kaydedildiği halde ikinci tescilde bunun karşılığı olması gereken 147.000 akçe bahis konusu olmaktadır. Şu halde bir altın o devir râyicine göre 66.5 akçe ediyor demektir.